

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA**  
**ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE**  
**DOMENIUL: FILOLOGIE**

**REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT**  
**CONSTITUIREA LIMBAJULUI FILOSOFIC ROMÂNESC ÎN**  
**PERIOADA ILUMINISTĂ**

**Conducător de doctorat**

Prof. univ. dr. habil. Florentina Nicolae

**Componenta comisiei de îndrumare**

Prof. univ. dr. Domnița-Emilia Tomescu

Prof. univ. dr. habil. Silvia Pitiriciu

Prof. univ. dr. habil. Marina Cap-Bun

**Student-doctorand**

Flaut Ana-Theodora

**CONSTANȚA, 2025**

# CUPRINS

|                                                                                                            |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| SIGLE ȘI ABREVIERI.....                                                                                    | 1  |
| INTRODUCERE.....                                                                                           | 5  |
| 1. Argument.....                                                                                           | 5  |
| 2. Premisele cercetării doctorale.....                                                                     | 5  |
| 3. Obiectivele cercetării și materialul de lucru.....                                                      | 7  |
| 4. Metode și tehnici de cercetare.....                                                                     | 12 |
| CAPITOLUL I. ISTORICUL CERCETĂRIILOR LIMBAJELOR DE SPECIALITATE.....                                       | 14 |
| I.0. Introducere.....                                                                                      | 14 |
| I.1. Evoluția cercetărilor de la perspectivele filosofice asupra limbii, la limbajul filosofic.....        | 14 |
| I.1.1. Abordarea filosofică a limbajului în Antichitate.....                                               | 15 |
| I.1.2. Concepte filosofice despre limbaj dezvoltate în Evul Mediu.....                                     | 19 |
| I.1.3. Evoluția conceptelor lingvistice din perioada Renașterii și până în secolul al XIX-lea.....         | 20 |
| I.1.4. Teorii și modele lingvistice noi, apărute în secolul al XX-lea.....                                 | 26 |
| I.1.5. Cercetări asupra limbii în spațiul cultural românesc.....                                           | 28 |
| I.2. Concepte utilizate în cercetarea terminologiilor științifice.....                                     | 30 |
| I.2.1. Limbaje de specialitate.....                                                                        | 30 |
| I.2.2. Terminologiile științifice și interpretările tradiționaliste asupra terminologiilor.....            | 31 |
| I.2.3. Direcții și curente de cercetare în terminologie și limbaje de specialitate.....                    | 36 |
| I.3. Istoricul cercetărilor terminologice în cultura română.....                                           | 40 |
| I.4. Mijloace de îmbogățire a vocabularului comun, respectiv, a lexicului specializat a limbii române..... | 42 |
| I.4.1. Derivarea.....                                                                                      | 42 |
| I.4.1.1. Derivarea cu prefixe.....                                                                         | 42 |
| I.4.1.2. Derivarea cu sufixe.....                                                                          | 43 |
| I.4.2. Compunerea.....                                                                                     | 43 |
| I.4.3. Conversiunea.....                                                                                   | 46 |
| I.4.4. Împrumutul.....                                                                                     | 46 |
| I.4.5. Calcul lingvistic.....                                                                              | 48 |
| I.4.6. Transfer între lexicul comun și cel specializat.....                                                | 48 |
| I.5. Traducerea și adaptarea termenilor științifici împrumutați.....                                       | 50 |
| Concluzii parțiale.....                                                                                    | 53 |
| CAPITOLUL AL II-LEA. FORMAREA TERMINOLOGIEI FILOSOFICE ROMÂNEȘTI MODERNE.....                              | 55 |
| II.0. Introducere.....                                                                                     | 55 |
| II.1. Premise istorice.....                                                                                | 56 |
| II.2. Cristalizarea terminologiei filosofice românești moderne.....                                        | 58 |
| Concluzii parțiale.....                                                                                    | 66 |
| CAPITOLUL AL III-LEA. POPULARIZAREA ȘTIINȚEI ȘI CULTURII ÎN CONTEXT ILUMINIST.....                         | 67 |
| III.0. Introducere.....                                                                                    | 67 |
| III.1. Factorii culturali care au pregătit apariția Iluminismului.....                                     | 68 |
| III.1.1. Renașterea culturală.....                                                                         | 68 |
| III.1.2. Umanismul intelectual și filosofic.....                                                           | 69 |
| III.2. Iluminismul secolului al XVIII-lea.....                                                             | 72 |
| III.2.1. Iluminismul în țările române.....                                                                 | 73 |
| III.2.2. Dinamica vieții religioase în Transilvania.....                                                   | 75 |
| III.2.3. Activitatea lui Ioan Inocențiu (Inochentie) Micu-Klein.....                                       | 76 |

|                                                                                                                                                                  |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| III.2.4. Școala Ardeleană.....                                                                                                                                   | 78  |
| III.2.5. Corifeii Școlii Ardelene.....                                                                                                                           | 82  |
| III.2.6. Regimul fanariot în Moldova și Țara Românească. Contextul istoric.....                                                                                  | 85  |
| III.2.7. Curentul iluminist în Moldova și Țara Românească.....                                                                                                   | 88  |
| III.2.8. Reprezentanți ai Iluminismului în alte zone din spațiul cultural românesc.....                                                                          | 92  |
| III.2.8.1. Ilumiști bănățeni.....                                                                                                                                | 92  |
| III.2.8.2. Ilumiști din zona intracarpatică.....                                                                                                                 | 93  |
| III.2.8.3. Ilumiști munteni.....                                                                                                                                 | 96  |
| III.2.8.4. Ilumiști olteni.....                                                                                                                                  | 97  |
| III.2.8.5. Ilumiști moldoveni.....                                                                                                                               | 98  |
| III.2.9. Consecințele pătrunderii ideilor iluministe în spațiul românesc în secolul al XVIII-lea....                                                             | 99  |
| Concluzii parțiale.....                                                                                                                                          | 101 |
| CAPITOLUL AL IV-LEA. DEZVOLTAREA LIMBAJULUI FILOSOFIC ROMÂNESC ÎN CONTEXT ILUMINIST.....                                                                         | 103 |
| IV.0. Introducere.....                                                                                                                                           | 103 |
| IV.1. Apariția primelor scrieri filosofice în spațiul românesc.....                                                                                              | 104 |
| IV.2. Limbajul filosofic și terminologia filosofică folosite de Dimitrie Cantemir.....                                                                           | 106 |
| IV.3. Limbajul filosofic și terminologia filosofică folosite în lucrările iluministului Samuil Micu.....                                                         | 109 |
| IV.3.1. Limbajul filosofic și terminologia filosofică folosite în lucrarea „A filozofiei cei lucrătoare. Partea a-III-a. Etica sau învățătura obiceiurilor”..... | 112 |
| IV.3.2. Limbajul filosofic și terminologia filosofică folosite în lucrarea „Învățătura politicească”.....                                                        | 119 |
| IV.3.3. Limbajul filosofic și terminologia filosofică folosite în lucrarea „Învățătura metafizicii”.....                                                         | 122 |
| IV.3.3.1. Partea a II-a a lucrării Învățătura metafizicii: A Metafizicii partea a II-a Cosmologia prestetot, pescurt Cosmologia.....                             | 131 |
| IV.3.3.2. Partea a III-a a lucrării Învățătura metafizicii: A metafizicii partea a III-a care cuprinde pneumatologia, psihologia si teologia firească.....       | 139 |
| IV.3.4. Limbajul filosofic și terminologia filosofică folosite în lucrarea „Loghica”.....                                                                        | 148 |
| IV. 3.5. Prefața Cătră Cetitori.....                                                                                                                             | 168 |
| Concluzii parțiale.....                                                                                                                                          | 170 |
| CAPITOLUL AL V-LEA. ANALIZA FILOLOGICĂ A LIMBAJULUI FILOSOFIC ÎN OPERELE LUI SAMUIL MICU.....                                                                    | 171 |
| V.1. Analiza etimologică și semantică a lexicului filosofic.....                                                                                                 | 171 |
| V.1.1. Dinamica cercetărilor terminologice în etimologie și semantică.....                                                                                       | 171 |
| V.1.2. Analiza etimologică și semantică a termenilor filosofici identificați în lucrările lui Samuil Micu.....                                                   | 173 |
| V.1.2.1. Termeni filosofici în formare.....                                                                                                                      | 173 |
| V.1.2.2. Elemente de lexic comun cu sensuri contextuale filosofice.....                                                                                          | 186 |
| V.1.2.3. Termeni de specialitate din alte domenii.....                                                                                                           | 198 |
| V.1.3. Concluzii referitoare la cercetarea etimologică a termenilor.....                                                                                         | 199 |
| V.2. Termeni românești, obținuți prin derivare.....                                                                                                              | 201 |
| V.2.1. Derivate cu sufixe.....                                                                                                                                   | 202 |
| V.2.2. Derivate cu prefixe.....                                                                                                                                  | 206 |
| V.2.3. Concluzii referitoare la derivare.....                                                                                                                    | 206 |
| V.3. Cuvinte compuse, locuțiuni și sintagme.....                                                                                                                 | 207 |
| V.4. Împrumuturi.....                                                                                                                                            | 211 |
| V.5. Calcuri.....                                                                                                                                                | 214 |
| V.6. Ortografia.....                                                                                                                                             | 219 |
| V.6.1. Considerații diacronice.....                                                                                                                              | 219 |
| V.6.2. Alfabetul românesc de tranziție.....                                                                                                                      | 220 |
| V.6.3. Analiza formală a terminologiei filosofice introduse de Samuil Micu.....                                                                                  | 222 |

|                                                                                        |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <i>V.6.3.1. Preambul.....</i>                                                          | 222 |
| <i>V.6.3.2. Concepțiile ortografice ale lui Samuil Micu.....</i>                       | 222 |
| <i>V.6.3.3. Ortografia termenilor filosofici în formare.....</i>                       | 225 |
| <i>V.7. Analiza morfologică a termenilor filosofici din opera lui Samuil Micu.....</i> | 229 |
| Concluzii parțiale.....                                                                | 231 |
| CONCLUZII.....                                                                         | 234 |
| BIBLIOGRAFIE.....                                                                      | 240 |

## REZUMAT

**Cuvinte cheie:** *limbaj filosofic, limbaj de specialitate, lexic, terminologie, Iluminismul, Școala Ardeleană, Samuil Micu, Friedrich Christian Baumeister.*

### Obiectivul principal al cercetării

Cercetarea doctorală cu titlul *Constituirea limbajului filosofic românesc în perioada iluministă* are ca obiectiv principal, studierea limbajului filosofic românesc în perioada sa de cristalizare, respectiv în Iluminism. Pentru a atinge acest obiectiv, am analizat importanța operei filosofice redactate de către Samuil Micu în contextul cultural al epocii sale și rolul acesteia în configurarea terminologiei filosofice românești moderne. Analiza evoluției în diacronie a limbajului filosofic românesc ca limbaj de specialitate, din perioada începuturilor acestuia, până în epoca modernă a avut ca scop evidențierea următoarelor aspecte:

- formarea limbajului filosofic românesc în epoca Școlii Ardelene, îndeosebi prin contribuțiile lui Samuil Micu;
- cercetarea procesului de cristalizare a limbajului filosofic în spațiul românesc și constituirea acestuia ca limbaj de specialitate.

Am pornit de la premisele generale că, pe de o parte, cercetarea limbajului trebuie circumscrisă geografic, istoric și cultural, pe de altă parte, că, prin studierea limbajelor, putem avea o perspectivă de ansamblu în ceea ce privește dinamica unei anumite limbi. Cercetarea doctorală s-a orientat spre un anumit tip de limbaj, și anume, cel filosofic, din perioada Școlii Ardelene, și a avut în vedere modul în care acesta a influențat apariția terminologiei filosofice moderne.

Au fost respectate principiile eticii cercetării, astfel că ne-am asigurat în permanență că interpretările date nu deformează, în niciun fel, ideile și realitățile prezentate de cărturari în lucrările lor din epoca respectivă. Obiectivele științifice ale cercetării de față sunt precise, clar formulate și fără să se încalce normele etice sau legale.

### Cadrul teoretic

În demersul nostru analitic, cercetarea se circumscrie în primă etapă, contextelor culturale, istorice, politice și sociale care au dus la apariția curentului iluminist. În ordine

cronologică, am prezentat mai întâi, curentul renașcentist, simbol al dezvoltării societății medievale, o mișcare politică și culturală care a reprezentat perioada de tranziție de la Evul Mediu către Iluminism și perioada modernă. Am continuat cu prezentarea curentului umanist, apărut în cadrul Renașterii și influențat de către aceasta. Umanismul a fost o mișcare axată pe om, în general, și pe geniul său creator, în special. Prin ideile susținute, Umanismul a influențat Iluminismul, a încurajat progresul, protejând libertatea și independența oamenilor, astfel că gândirea filosofică a reușit să devină independentă de dogmele religioase și de influența teologiei ca știință. Am evidențiat principalele caracteristici ale Iluminismului francez, corespunzător secolului al XVII-lea, și ale Iluminismului secolului al XVIII-lea, perioadă în care apariția unor idei noi, revoluționare au dus la dezvoltarea domeniilor științifice.

În continuare, am prezentat Iluminismul din țările române, în care acest curent cultural a pătruns cu întârziere, din cauza condițiilor sociale și politice. Am sintetizat activitatea reprezentanților Școlii Ardelene care au susținut tipărirea de manuale, au încurajat interesul pentru literatură și știință, pentru întemeierea de școli, au militat pentru înlocuirea, în grafia limbii române, a caracterelor chirilice cu cele latine. În cadrul cercetării noastre, am subliniat particularitățile curentului Școala Ardeleană și influențele pe care această mișcare le-a avut asupra culturii și vieții sociale în spațiul românesc.

În secolul al XVIII-lea, contextul politic în partea centrală și de sud-est a Europei suferă mari schimbări. Cu toate că Imperiul Otoman se afla într-un puternic declin, a reușit să impună în Moldova și în Țara Românească, la începutul secolului al XVIII-lea, regimuri fanariote, crescând astfel dependența politică față de Înalta Poartă. Acestea au fost principalele cauze pentru care, în spațiul românesc, ideile iluministe au pătruns mai târziu decât în Transilvania. Chiar dacă regimul fanariot a însemnat o încetinire a evoluției sociale în cele două principate, au existat și domni fanarioți care au fost adepți ai ideilor iluministe și au instituit reforme care să ducă la modernizarea societății românești: Nicolae Mavrocordat, Grigore Ghica al II-lea, Constantin Mavrocordat, Grigore Ghica al III-lea, Alexandru Ipsilanti. Politica reformatoare a domnilor fanarioți cu idei iluministe a avut ca principal obiectiv, modernizarea instituțiilor statului. În acest scop, au instituit reforme în domeniul administrativ, fiscal, au desființat legarea de glie a țăranilor și au susținut puternic învățământul. Este important de subliniat și faptul că fanarioții, având domnii atât în Moldova, cât și în Țara Românească, au reușit să înființeze, în ambele țări, instituții similare în ceea ce privește organizarea și funcționarea statului, omogenizând astfel societatea românească. În acest fel, s-au creat premisele unirii celor două principate în anul 1859.

Toate aceste aspecte culturale, istorice, politice și sociale au dus la apariția cu întârziere a primelor scrieri filosofice și a unei terminologii specifice în spațiul cultural românesc. În plus, ideologia religioasă a fost mult timp cea dominantă, iar limba oficială și alfabetul folosit au fost slavona, respectiv alfabetul chirilic.

Procesul de cristalizare a limbajului filosofic în spațiul românesc a avut loc până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, transmiterea și extinderea în această arie a terminologiei filosofice realizându-se mai mult prin traduceri și prelucrări ale unor opere filosofice.

Lexicul filosofic românesc modern are diverse origini: latină, elină, greacă bizantină, neogreacă. După anul 1860, limba franceză și limba germană au furnizat limbii române un număr mare de neologisme, cu o contribuție semnificativă și în domeniul filosofiei.

În secolul al XVIII-lea, reprezentanții mișcării Școala Ardeleană au avut contribuții însemnate la dezvoltarea limbajului filosofic în spațiul cultural românesc. Dintre aceștia, evidențiem importanța activității cărturarului Samuil Micu. Începând cu anul 1781, Samuil Micu traduce și interpretează texte filosofice din lucrările filosofului german Friedrich Christian Baumeister, demersul său fiind demn de laudă, având în vedere politica restrictivă a Imperiului Habsburgic referitoare la tipărituri. În scrierile sale, Micu a fost preocupat de claritatea cuvintelor scrise, deoarece în perioada respectivă, limba română avea posibilități reduse de exprimare în ceea ce privește lexicul filosofic. Samuil Micu a reușit să treacă peste aceste inconveniente, mai ales în ceea ce privește anumiți termeni și anumite expresii noi pentru acea vreme, în descrierea lor folosind deseori expresii populare, utilizate în vorbirea curentă. Deoarece considera că filosofia este cel mai important instrument în crearea unei culturi la nivel de națiune, Micu și-a propus să expună ideile filosofice ale vremii sale cât mai clar, adică pe înțelesul poporului căruia i se adresa.

Demersul analitic din cadrul acestei cercetări doctorale cuprinde evidențierea și clasificarea limbajului filosofic, urmate de o analiză filologică a acestora din punct de vedere etimologic, semantic, ortografic și morfologic. O altă direcție de cercetare are în vedere modalitățile de îmbogățire a vocabularului, pe de o parte, prin împrumuturi identificate îndeosebi în operele studiate, pe de altă parte, prin îmbogățirea semantică a unor cuvinte vechi în limba română. Compunerea și derivarea reprezintă două modalități des utilizate de Samuil Micu pentru demersul său de creare a unui limbaj filosofic în limba română din acele timpuri. Obținerea de termeni noi prin compunere este o tehnică specifică limbii germane, bine cunoscută de Samuil Micu, dar mai puțin folosită în limba noastră, de aceea au rezultat

în română, prin traducere și calchiere, numeroase structuri semifixe ori îmbinări libere de cuvinte.

După cum remarcă G. Ivănescu, o terminologie filosofică românească adevărată se va crea începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în special după anul 1780, traducerile tipărite ducând la consolidarea unei astfel de terminologii (Ivănescu, 1974: 126). Cum în perioada 1829-1870, limba română literară a suferit transformări fundamentale, devenind limba română modernă, acest lucru a dus și la renunțarea la lexicul filosofic vechi, implicit și la o mare parte din cel utilizat de Dimitrie Cantemir și de Samuil Micu.

G. Ivănescu considera că terminologia filosofică din perioade mai vechi, de până la 1830, a fost transmisă mai departe, iar traducătorii mai noi au fost influențați de către cei mai vechi. Autorul identifică două etape importante în ceea ce privește dezvoltarea terminologiei filosofice românești (Ivănescu, 1974: 126). Prima etapă este considerată până la 1830-1840, iar cealaltă, de după anul 1840, perioada modernă și actuală. Noua organizare socială a determinat apariția unor puternice influențe avute de latină și franceză asupra limbii române, ceea ce a dus la utilizarea unor termeni și expresii noi în detrimentul celor vechi. În terminologia filosofică veche, se utilizează foarte mult calcurile lingvistice și pătrund multe neologisme de origine neogreacă. În schimb, în terminologia de după anul 1830, sunt folosite foarte puțin calcurile lingvistice, dar sunt utilizate foarte mult neologismele lexicale din franceză și latină.

Chiar dacă termenii filosofici de după anul 1830 sunt aproximativ la fel ca cei actuali, comparativ cu termenii din epoca veche, terminologia filosofică din intervalul de timp cuprins între anii 1830 și 1880 nu este identică cu cea din zilele noastre. Între anii 1830 și 1880, au existat variații și oscilări în terminologia științifică românească, deci și în cea filosofică, acest proces începând să se stabilizeze între anii 1870-1880, când are loc și maturizarea limbii române literare. Tot în această perioadă, un important rol în formarea terminologiei filosofice românești l-au avut românii din Ardeal care au fost fie profesori de filosofie în Principatele Române, fie printre primii care au tradus în limba română manuale de filosofie. Filologii ardeleni erau buni cunoscători ai limbajului filosofic și pentru că în epoca respectivă filosofia și lingvistica aveau strânse conexiuni, dar și pentru că, în școlile austriece pe care le-au frecventat aceștia, filosofia era o disciplină căreia i se acorda o mare atenție.

### **Metode și tehnici de cercetare**

Metodele și tehnicile de cercetare utilizate în cadrul cercetării doctorale se încadrează atât în domeniul filologiei, cât și, acolo unde a fost nevoie, în acela al istoriei: metoda de



cercetare calitativă (contextualizarea, analiza formală, analiza structurală și semantica cuvintelor), metoda de cercetare istorică, metoda descriptivă și metoda studiului documentelor. Ca tehnici de cercetare, ne-am raportat la studierea unor lucrări de referință, la compararea informațiilor găsite aici, precum și la analiza textelor preluate din anumite lucrări.

Metoda de cercetare istorică a fost folosită pentru stabilirea și înțelegerea contextului istoric în care tema studiată se încadrează, tehnica de cercetare folosită fiind studiul lucrărilor de specialitate și compararea diferitor surse pentru a ne asigura cu privire la corectitudinea informației transmise.

Cercetarea calitativă reprezintă o „abordare multidisciplinară și transdisciplinară, pluriparadigmatică și multimodală, ce implică studierea subiectului/fenomenului în cadrul natural, cu scopul înțelegerii și interpretării lui pe baza semnificațiilor pe care persoanele le aduc cu ele” (Băban, 2002: 12). Astfel, cercetarea calitativă analizează polivalența interacțiunilor sociale de zi cu zi, modul cum acestea se reflectă asupra celor implicați, dar și asupra organizării informației culturale (Butaru, 2022: 146).

Cu ajutorul metodei de cercetare calitativă, am analizat limbajul filosofic utilizat în diverse lucrări din perioada premodernă și până la mijlocul secolului al XIX-lea, pentru o cunoaștere adecvată a modurilor de gândire și de exprimare ale autorilor analizați în cadrul lucrării de doctorat.

Metoda de cercetare descriptivă a fost folosită pentru descrierea și cercetarea materialului lexical, permițându-mi elaborarea de statistici după anumite criterii: etimologic, semantic, ortografic, morfologic.

Cercetarea de față își propune să prezinte configurarea limbajului filosofic în perioada iluministă. Tema amplă permite îmbinarea aspectelor culturale și istorice cu cele lingvistice, oferind o mare libertate de cercetare.

### **Corpusul de texte**

Cercetarea de față s-a concentrat pe un corpus de texte traduse și prelucrate de către Samuil Micu după Friedrich Christian Baumeister: *Învățătura metafizicii, A filozofiei cei lucrătoare. Partea a-III-a. Etica sau învățătura obiceiurilor, Învățătura politicească*. Aceste texte au fost comparate cu variantele latine ale lor, din opera lui Friedrich Christian Baumeister, *Elementa philosophiae recentioris: usibus iuventutis scholasticae, accommodata et pluribus sententiis exemplisque ex veterum scriptorum Romanorum monumentis illustrata* (Leipzig, 1755).

## Structura lucrării

Teza de doctorat este structurată pe cinci capitole, urmate de concluziile cercetării și de bibliografia utilizată, pe care am structurat-o în surse primare și surse secundare. Fiecare capitol se încheie cu concluzii care sintetizează rezultatele parțiale ale cercetării din secțiunea respectivă a lucrării de doctorat.

În capitolul I, *Istoricul cercetărilor limbajelor de specialitate*, am pornit de la premisa că ideile filosofilor greci referitoare la limbă, la legăturile pe care aceasta le are cu cunoșterea umană și cu realitatea reflectată de limbajul utilizat au dus la evoluția conceptelor lingvistice din perioadele Renașterii, Umanismului și Iluminismului.

Debutul formării limbajelor de specialitate în spațiul românesc este legat de activitatea literară a lui Dimitrie Cantemir, prin redactarea, la începutul secolului al XVIII-lea, a primului glosar românesc de neologisme, din diverse domenii ale științei, în scrierea sa alegorică *Istoria ieroglică*, în capitolul intitulat *Scara a numerelor și a cuvintelor streine tâlcuitoare*. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima parte a secolului al XIX-lea, se tipăresc primele cărți și manuale tehnice în limba română, lucru care a contribuit în mod semnificativ, la introducerea unui număr foarte mare de termeni științifici noi. Astfel, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, se pun bazele terminologiei științifice românești, proces care are loc în același timp cu apariția primelor publicații periodice românești și crearea învățământului în limba română.

Dacă în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, direcția terminologiei era dată de către oamenii de știință, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, evoluția terminologiei a fost preluată de către partea tehnică, inginerescă, lucru cerut de puternica dezvoltare a tehnicii care avea nevoie de o terminologie pe măsură. Terminologia devine astfel vocabularul asociat unui anumit domeniu de activitate, științific sau profesional. Acest lucru a dus la îmbogățirea lexicului prin împrumuturi din alte limbi sau prin formarea de noi cuvinte pornind de la cuvinte deja existente. Astfel, în limba română, împreună cu împrumutul lingvistic, compunerea și derivarea au devenit procedee principale de obținere a unor cuvinte noi.

În capitolul al II-lea, *Formarea terminologiei filosofice românești moderne*, am analizat mecanismele prin care s-a format un limbaj de specialitate filosofic, după sfârșitul secolului al XVII-lea, din care se va dezvolta adevărata terminologie filosofică românească începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în special după anul 1780.

Între anii 1780 și 1830, am identificat o perioadă de tranziție de la limbajul filosofic vechi către cel modern, în care elementele lexicale de ambele tipuri coexistă și sunt folosite în

același timp. După anul 1830, odată cu orientarea țărilor române către valorile culturale apusene, terminologia filosofică românească s-a consolidat și modernizat. În perioada cuprinsă între anii 1830 și 1880, au existat anumite fluctuații în utilizarea terminologiei științifice românești în general, și în cea filosofică în particular, acest proces începând să se stabilizeze între anii 1870-1880, când are loc și maturizarea limbii literare române. Putem observa că procesul de cristalizare a terminologiei filosofice în spațiul românesc a avut loc până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și aceasta a început să se dezvolte către sfârșitul secolului al XIX-lea. Cadrul acestui proces a fost asigurat de spiritul filosofic al vremii și de traducerea, prelucrarea și redactarea unor opere filosofice redactate în Europa occidentală.

În capitolul al III-lea, *Popularizarea științei și culturii în context iluminist*, ne-am axat pe prezentarea iluminiștilor care au avut ca scop principal înlăturarea dogmelor religioase, determinând creșterea încrederii în rațiunea ființei umane și în puterea de inovare a acesteia. Astfel, principalul obiectiv al românilor din Transilvania a fost lupta pentru egalitatea în drepturi, pentru atingerea căruia cărturarii Școlii Ardelene au înființat școli, au creat și au tipărit manuale, au încurajat interesul pentru literatură și știință. Activitatea didactică a Școlii Ardelene se manifestă, în primul rând, prin militarea pentru înlocuirea în grafia limbii române a caracterelor chirilice cu cele latine. Prin lucrările lor din domeniile filologie, filosofie și istorie, reprezentanții Școlii Ardelene au definit identitatea noastră națională și au demonstrat latinitatea poporului român.

În secolul al XVIII-lea, ideile iluministe pătrunse în Moldova și Țara Românească prin intermediul unor domnitori fanarioți care au contribuit esențial la modernizarea spațiului românesc și au determinat o serie de schimbări majore. Acest procesul a dus la înființarea Academiiilor Domnești, în ambele principate, lucru care a generat creșterea preocupării pentru tipărirea de cărți. Lupta de emancipare a românilor, dusă atât în plan cultural, dar și ideologic, politic și religios a dus, în cele din urmă, la crearea statului național unitar român, prin unirea din anul 1859 a celor două principate române, Moldova și Țara Românească, încununată în anul 1918 de crearea României Mari. Astfel, Iluminismul a fost catalizatorul unei mișcări de emancipare națională și socială în rândul românilor, contribuind la formarea culturii, a unei identități naționale moderne și la promovarea drepturilor fundamentale ale individului.

În capitolul al IV-lea, *Dezvoltarea limbajului filosofic românesc în context iluminist*, am analizat în detaliu traducerile efectuate de Samuil Micu. Opera sa filosofică este rezultatul unui intens proces de prelucrare a lucrării lui Baumeister, *Elementa philosophiae recentioris: usibus iuventutis scholasticae, accommodata et pluribus sententiis exemplisque ex veterum*

*scriptorum Romanorum monumentis illustrata*. Acest demers de elaborare este cuprins între anii 1781 și 1800. Am operat o analiză comparativă între textele românești ale lui Samuil Micu și originalul latin, identificând soluții lingvistice prin care Micu a reușit să facă față cu succes dificultăților întâmpinate, generate de limitările pe care le avea limba română la acea vreme, aceasta nefiind încă suficient de bine dezvoltată pentru a putea susține neologismele filosofice occidentale. Principiul după care s-a ghidat a fost cel al clarității textului obținut, prin adaptarea neologismelor la limba română, fiind împotriva utilizării cu orice preț a acestora, fără o bună justificare. El a dat mai multe sinonime din lexicul comun pentru fiecare neologism introdus, iar acolo unde sensurile nu erau destul de clare, a creat cuvinte românești echivalente. De exemplu: *filozofia cei lucrătoare* pentru *philosophia moralis*; *isteție* pentru *intellectus*; *înțelegere* pentru *intelligentia*; *măiestrie* sau *meșteșug* pentru *ars*. Am insistat în text asupra acelor expresii care nu au fost traduse *ad litteram* din lucrarea *Elementa* de Baumeister, ci au fost interpretate și redactate într-o formă originală de Samuil Micu: termenul *hotărâre* are aici înțeles de „definire”, *definitio*: „definirea lucrului prin indicarea semnelor lui caracteristice”, „definirea lucrului prin indicarea motivelor și a modului care-i permit existența” (Baumeister, 1755: 36; Pavel, 2018: 1430); sintagmele *ideea plină* care înseamnă „un lucru concret” și *ideea neplină* care înseamnă „un lucru abstract” (Micu, 2007: 52). Un alt înțeles pe care îl mai atribuie acestor noțiuni este acela că lucrurile se întâmplă cu un motiv și toate vin la timpul lor. Lucrul care este destinat să ți se întâmple este *ideea plină*, iar lucrul care nu este pentru tine este *ideea neplină*. Remarcăm modul în care acești termeni au fost traduși de Samuil Micu, folosind variante românești, cunoscute: *plină* și *neplină*. Un alt exemplu este sintagma *începutul zicerii împotrivă* pe care Samuil Micu o consideră echivalentă cu „principiul contradicției”, *principium contradictionis*, așa cum apare în *Elementa*, iar *începutul pricinei destulă* este „principiul rațiunii suficiente”, ceea ce corespunde sintagmei latinești *principium rationis sufficientis*. Alte exemple în acest sens sunt structurile semifixe *arătare analiticească* echivalentă cu „spunere”, „gândire analitică” și *arătare sintheticească* echivalentă cu „spunere”, „gândire sintetică”. Astfel, textele filosofice traduse de cărturar au devenit accesibile unui public mult mai larg. Toate temele filosofice prezentate, rațiunea umană, etica, educația, au fost înscrise într-o viziune armonioasă, între rațiune și credință.

În capitolul al V-lea, *Analiza filologică a limbajului filosofic în operele lui Samuil Micu*, am examinat limbajul utilizat și modul în care acesta a fost folosit pentru a transmite concepte filosofice abstracte. Ca exemple în acest sens avem: *putere lucrătoare*, structură semifixă, folosită cu sensul de ‘forță de mișcare, forță de acțiune, de deplasare’ (cf. SFIMC,

137-138); *putere mișcătoare*, structură semifixă sinonimă cu expresia *putere lucrătoare*, dar care se referă, în mod special, la ‘capacitatea ființelor de a se deplasa’ *spunerea theoretică*, locuțiune substantivală sau structură semifixă care se referă la ‘axiomă, axiomatizare’ (cf. SML, 73). Este formată din infinitivul substantivat *spunere*, moștenit din lat. *exponere* (DEX2, 886), precum și din adjectivul calificativ *theoretică*, pătruns în limba română din lat. *theoreticus*, din germ. *theoretisch*, precum și din fr. *théorétique* (DA/DLR, s.v.).

Samuil Micu preferă soluțiile identificabile în interiorul limbii române, calcurile de structură și semantice, mai degrabă decât împrumuturile directe. Dacă apelează la această soluție, recurge în special la limbile clasice, latină și greacă. Pentru neologismele respective, Micu adaugă multiple explicații ori comparații lămuritoare: *înțelesul limpede* este ca „ceriul când să rîsipe toată negura”, iar pentru *înțelesul nelimpede*, recurge tot la un element al naturii: „norii așa acoperă lumina” (*A metafizicii partea a III-a care cuprinde pneumatologia, psihologia si teologia firească*).

În urma studiului corpusului de texte, am identificat 191 termeni filosofici și elemente lexicale comune cu sensuri contextuale adecvate limbajului filosofic. Sub raport statistic, termenii substantivali sunt cei mai numeroși în operele lui Samuil Micu: 124 substantive, dintre care 101 de gen feminin, 5 de gen masculin și 18 de gen neutru. Din analiza morfologică făcută, rezultă că cea mai mare parte a termenilor este dată de substantivele comune (124), în proporție de 64,92%, structurile semifixe (23), raportul fiind 12,04%, adjectivele (22), în procent de 11,52%, locuțiuni substantivale (10), în proporție de 5,24%, apoi verbele (7), în cuantum de 3,66%, locuțiuni adverbiale (3), cu un raport de 1,57%, locuțiuni verbale (2), cu o pondere de 1,05%. Substantivele de gen feminin reprezintă 81,45% din numărul de substantive și 52,88% din totalul unităților lexicale studiate.

Sub raport statistic, din punct de vedere etimologic, în cea mai mare parte, cuvintele din limbajul filosofic identificate sunt formate în română, urmate de cele de origine latină (moștenite sau împrumutate), de cele de origine greacă, slavă, de etimologie necunoscută, bulgară, maghiară. Au fost identificate și cuvinte cu etimologie multiplă. Așa cum era de așteptat, cele mai multe sunt cu etimologie comună greacă și latină. Cuvintele compuse (38) sunt formate, în cea mai mare parte, din cel puțin un cuvânt din latină, greacă, maghiară sau slavă. Astfel, din cei 153 de termeni simpli analizați, cea mai mare parte este reprezentată de cei formați în limba română, 57 (37,25%), apoi de cei de origine latină 45 (29,42%). Urmează cei de origine greacă, 15 (9,81%), slavă, 15 (9,81%), de etimologie necunoscută, 2 (1,3%), bulgară, 1 (0,65%), și maghiară, 1 (0,65%). În cadrul cuvintelor cu etimologie multiplă, cele mai multe sunt provenite din greacă și latină, 15 (9,81%).

Samuil Micu a folosit cuvinte din fondul existent al limbii române pe care le-a îmbogățit cu sensuri filosofice, prin diverse procedee. Cel mai frecvent dintre acestea este derivarea, utilizând resursele interne ale limbii române, prin larga folosire a sufixelor și mai puțin a prefixelor pentru cuvintele deja cunoscute și aflate în uz. Referitor la termenii derivați, cei mai mulți sunt obținuți prin sufixare. Am identificat sufixele *-atec*; *-eală*; *-esc*; *-(ic)esc*; *-iciune*; *-ie*; *-ime*; *-ință*; *-itor*; *-itură*; *-nic*; *-os*; *-re*: *singuratec*; *rânduială*; *firesc*; *analiticesc*, *moralicesc*, *formalicesc*, *haractericesc*, *sintheticeasc*; *urâciune*; *detorie*, *isteție*, *înțelepție*; *tărime*, *țepenime*; *cunoștință*, *știință*; *împărțitor*, *risipitor*; *simțitură*; *împrotivnic*, *materialnic*, *mișcătornic*; *trebuincios*; *adeverire*, *cumpătare*, *închipuire*, *osibire*, *plinire*. Pentru prefixare, autorul a folosit un singur prefix: *ne-*: *neîns*, *nemutat*, *neplinit*.

Un alt procedeu este cel de compunere, în urma căruia au fost create cuvinte și sintagme noi care au contribuit la îmbogățirea limbajului filosofic românesc. Împrumuturile și calcurile sunt procedee des folosite în operele sale. Atunci când recurge la împrumuturi, Samuil Micu caută soluții preponderent în limba latină și în limba greacă. Analizând sub aspect etimologic, lexicul filosofic din operele lui Samuil Micu, am constatat că multe soluții propuse de DEX trebuie reconsiderate. O serie de termeni considerați în acest dicționar de origine franceză au fost identificați în lucrările cărturarului ardelean, proveniți din limbile clasice, precum: *filosof*, *ontologhia*, *prognostic*, *postulat*, *problema*, *spatia*, *speriință*, *stoic*, *sinonimia*, *teologhia*. Substantivele *himera* și *modestia*, considerați în DEX cu etimologie dublă, franceză și italiană, fuseseră introduși de Samuil Micu din limbile greacă, respectiv latină. Tot astfel, termenii *morositate* și *simvolic*, considerați în DEX cu etimologie dublă, franceză și germană, fuseseră introduși de Samuil Micu din latină, respectiv din greacă. În timp, termenii de origine latină au câștigat teren în fața sinonimelor nelatine și au început să fie folosiți în detrimentul celor nelatini. Spre exemplu, lat. *affectus* a fost tradus de Micu printr-un termen vechi, de origine greacă, „patimă”, dar a pătruns ulterior în limba română ca neologism, cu forma *afect*. În același fel, termenul „pricină”, de etimologie bulgară, este traducerea pentru lat. *causa*, iar forma *cauză* a fost cea care s-a impus.

Mulți termeni neologici apar utilizați alături de cuvinte vechi în limba română, calchiate semantic după cuvinte și sintagme latinești, ca de exemplu: „cuvânt” pentru *ratio*, „îns” pentru *ens*, „împrotivă-puitoriu” pentru *opponens*. Calcurile de structură sunt mai numeroase decât cele semantice, prin traducerea unor cuvinte și sintagme din originalul latinesc: „începutul pricinei destulă”, pentru *principium rationis sufficientis*, „preste fire” pentru *supernaturalis*, „osibire de spiță” pentru *differentia specifica*.

Textele studiate au fost redactate în perioada 1780-1799 și, în ceea ce privește grafia termenilor extrași, se observă modificări formale de la o lucrare la alta și de la o ediție la alta. De exemplu, pentru neologismul *autarkeia*, Samuil Micu păstrează forma grafică a etimonului, inclusiv litera *k*, care redă același sunet cu litera *c*. Varianta *autarkia* poate fi influențată de termenul germ. *Autarkie*, cu aceeași origine și același înțeles. Forma termenului va fi modificată ulterior sub influența împrumutului francez *autarchie* (fr. *autarchie* din gr. *autarcheia*) (DELR, s.v.; DEX2, 71). În alte situații, aplică reguli clare, precum redarea grupului *ti* în cuvinte latinești, prin africata *ț*: *spația*, după lat. *spatium*. Un alt exemplu este termenul *teologhia* (din gr. și lat. *theología*), unde observăm faptul că ortografia din zilele noastre, *teologie*, este diferită, din cauza utilizării în limba română actuală a principiului fonetic față de principiul etimologic, folosit în perioada lui Samuil Micu (SFIMPM, 73-74; SFIMO, 78; SFIMM3, 146).

Utilizarea principiului fonetic față de împrumuturile din greacă și din latină explică motivele pentru care unii termeni au fost ortografiți diferit față de formele actuale: *cosmologhia*, *etica/itica/ithica*, *etimologhia*, *gheometria*, *iconomica*, *ipothetică/ipotheticească/ipotheticește*, *îns*, *loghica*, *omonimia*, *onomatologhia*, *ontologhia*, *psihologhia*, *silloghism*, *simvolic*, *sinonimia*, *spația*, *teologhia*.

## Concluzii

Procesul de cristalizare a limbajului filosofic în spațiul românesc a avut loc în perioada iluministă, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cadrul acestui proces a fost asigurat atât de spiritul filosofic al vremii, cât și de traducerea, prelucrarea și redactarea unor opere filosofice. Un rol definitoriu l-au avut cele ale lui Samuil Micu, *Învățătura metafizicii*, *A filozofiei cei lucrătoare. Partea a-III-a. Etica sau învățătura obiceiurilor*, *Învățătura politicească* și *Loghica*. În cadrul cercetării doctorale, au fost evidențiate modul în care acesta a folosit și a inclus concepte filosofice în lucrările sale, precum și influența pe care au avut-o conceptele asupra dezvoltării terminologiei filosofice românești și a limbii române moderne ca limbă de cultură. Am demonstrat că, pentru a putea reflecta corect semnificațiile corespunzătoare, Samuil Micu a introdus termeni filosofici noi, folosind ca tehnică împrumutul lingvistic din limbi străine, în special din latină și greacă. În egală măsură, pentru a face mai accesibile publicului român conceptele filosofice complexe, existente la nivel european în acea vreme, au fost utilizate calcuri semantice și de structură aplicate unor cuvinte vechi în limba română. El a inclus în lexicul limbii române termeni noi, esențiali pentru gândirea filosofică și intelectuală din acea perioadă. De asemenea, prin

calcuri de structură și semantice, Samuil Micu a clarificat conceptele filosofice folosite, aducându-le la nivelul de înțelegere al publicului cărui i se adresa și care nu era încă familiarizat cu gândirea filosofică occidentală și cu termenii utilizați de către aceasta.

Activitatea filosofică a lui Samuil Micu nu se concentrează doar pe a disemina, traducând și interpretând, ideile filosofice ale lui Christian Wolff sau Friedrich Christian Baumeister, el este un făuritor al culturii în spațiul românesc. A modernizat și îmbogățit, în acest fel, limba română, demonstrând abilitatea acesteia de a exprima idei filosofice. În acest sens, Micu, redactând texte filosofice în limba română, l-a avut ca model pe Wolff, care a scris pentru prima dată lucrări filosofice în limba germană. Samuil Micu a reușit să facă înțelese de către români ideile filosofice, încercând să gândească și să adapteze ideile gândirii universale. Acesta a avut o contribuție semnificativă la înșusirea unei terminologii filosofice românești cu ajutorul căreia să se poată exprima noile concepte. Lucrările sale nu sunt doar o simple traduceri, ci cuprind detalii și definiții care nu se regăsesc în textele-sursă, ceea ce demonstrează eforturile făcute de Samuil Micu pentru a găsi cea mai bună formă de exprimare, explicare și de înțelegere a subiectului tratat.

Astfel, efortul depus de Samuil Micu și de către ceilalți reprezentanți ai Școlii Ardelene a avut ca rezultat folosirea alfabetului latin în scriere, în locul celui chirilic, și identificarea celor mai bune forme de exprimare, atât din punct de vedere ortografic, cât și fonetic, pentru toate cuvintele din limba română și redarea lor fidelă cu alfabet latin. Acest lucru a fost esențial pentru formarea și dezvoltarea limbii române literare în spațiul cultural românesc, pentru stabilirea unui limbaj clar și accesibil, care să poată exprima concepte teologice, filosofice și științifice într-un mod coerent și inteligibil. Această activitate a contribuit la consolidarea unei identități lingvistice comune pentru români și a influențat într-un mod semnificativ dezvoltarea culturii românești, a educației și a identității naționale. Reprezentanții Școlii Ardelene au tradus, au adaptat și au explicat operele marilor învățați ai vremii, contribuind astfel la dezvoltarea unui limbaj științific românesc. Limba română a fost folosită pentru a promova educația, gândirea și spiritul critic al românilor, toate aceste idei fiind de natură iluministă. Deoarece, în această perioadă, limba română nu era folosită uniform în scris, existând multiple forme regionale și influențe ale altor limbi (maghiara, germana, slavona), corifeii ardeleni au contribuit la promovarea unui limbaj clar, unitar și accesibil care să poată exprima diverse concepte științifice, filosofice, teologice.

Analiza cristalizării limbajului filosofic în limba română deschide noi direcții de cercetare, precum relația dintre rațional și religie în viziunea lui Samuil Micu. Teolog de formație, acesta a reușit să armonizeze principiile religioase cu rațiunea, contribuind, astfel,



prin limbajul filosofic utilizat, la trecerea de la un limbaj teologic către un limbaj rațional, specific Iluminismului.

Deoarece Iluminismul a reprezentat un punct de plecare pentru dezvoltarea tuturor domeniilor științifice, limbajele și terminologiile științifice apărute au fost într-o continuă modificare și modernizare. Este și explicația faptului că o bună parte din lexicul filosofic utilizat de Samuil Micu nu mai este folosit în zilele noastre. Cu toate acestea, Samuil Micu a fost un deschizător de drumuri și, datorită lui, filosofia a început să fie studiată ca disciplină didactică, marcând începutul cercetărilor științifice românești în acest domeniu, astfel că direcțiile sale de acțiune au fost duse mai departe de către generațiile următoare.

Eforturile lui Samuil Micu au fost continuate de către intelectuali de marcă, precum Gheorghe Lazăr, Simion Barnuțiu, August Treboniu Laurian, dar niciunul nu a atins în lucrările sale, complexitatea și amploarea eforturilor lui Samuil Micu de a crea un limbaj de specialitate filosofic în limba română.

## BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

### Surse primare

Baumeister, Friedrich Christian, 1755, *Elementa philosophiae recentioris: usibus iuventutis scholasticae accommodata*, Leipzig.

Cantemir, Dimitrie, 1969, *Divanul*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Virgil Cândea, București: Editura pentru Literatură.

Cantemir, Dimitrie, 1973, *Opere complete Vol. IV*, ediție critică publicată sub îngrijirea lui Virgil Cândea, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Cantemir, Dimitrie, 2017, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte; Pasaje neclare în Catehism; O cercetare naturală a monarhiilor; Elogiu pentru autor; Mic compendiu de logică*, editarea textului latinesc, aparatul critic și indicele de Florentina Nicolae, traducerea din limba latină de Ioana Costa, studiu introductiv de Ștefan Afloroaei, Academia Română, București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă.

Comșa, Nicolae, 1944, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj: Tipografia „Lumina” Miron Roșu.

Eminescu, Mihai, 2014, *La steaua*, București: Editura Grup Media Litera.

Micu, Samuil, 1966, *Scrieri filozofice*, studiu introductiv și ediție critică de Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe, București: Editura Științifică.

Micu, Samuil, 2007, *Loghica*, ediție îngrijită și studiu introductiv: Mihai Alin Gherman, Cluj-Napoca: Editura Argonaut.

Micu, Samuil, 2018, *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, ediție critică de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, Cluj-Napoca: Editura Napoca Star.

Micu, Samuil, Gheorghe Șincai, 1980, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrengea, Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Newton, Isaac, 1686, *Philosophiae naturalis principia mathematica*, S. PEPYS, Reg. Soc. PRÆSES, ediție apărută în martie 2009, în cadrul proiectului Project Gutenberg Ebook.

Newton, Isaac, 1846, *The Mathematical Principles of Natural Philosophy*, New York: Editura Daniel Adee, [https://redlightrobber.com/red/links\\_pdf/Isaac-Newton-Principia-English-1846.pdf](https://redlightrobber.com/red/links_pdf/Isaac-Newton-Principia-English-1846.pdf), accesat la data de 14.12.2021, ora 12:06.

Newton, Isaac, 1956, *Principiile matematice ale filozofiei naturale*, traducere și adnotări de prof. Victor Marian, București: Editura Academiei Republicii Populare Române.

Pavel, Eugen (coord.), 2018, *Școala Ardeleană*, vol IV, București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă.

## **Surse secundare**

### **Contextul istoric și cultural**

Bobâna, Gheorghe, 2005, *Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea*, Chișinău: Editura Epigraf.

Cassirer, Ernst, 2003, *Filosofia luminilor*, traducere și tabel cronologic de Adriana Pop, Pitești: Editura Paralela 45.

Chindriș, Ioan, 2001, *Cultura și societatea în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca: Editura Cartimpex.

Chindriș, Ioan, Niculina Iacob, 2010, *Samuil Micu în mărturii antologice*, Târgu Lăpuș: Editura Galaxia Gutenberg.

Drișcu, Andreea, 2021, „*Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (1780) și gramaticile ulterioare”, *Transilvania*, nr. 4, 73-78.

Duțu, Alexandru, 1974, *Umaniștii români și cultura europeană*, București: Editura Minerva.

Nicolescu, Aurel, 1971, *Școala Ardeleană și limba română*, București: Editura Științifică.

Papadima, Ovidiu, 1975, *Ipostaze ale Iluminismului românesc*, București: Editura Minerva.

Teodor, Pompiliu, 1984, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Teodor, Pompiliu, 2000, *Sub semnul luminilor. Samuil Micu*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană.

### **Lingvistică și lexicologie**

Bidu-Vrănceanu, Angela, 2001, *Lexic științific interdisciplinar*, București: Editura Universității din București.

Bidu-Vrănceanu, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mișcare de la dicționare la texte*, București: Editura Universității din București.

Bidu-Vrănceanu, Angela, 2011, „Diacronia în terminologie”, *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați*, fascicula XXIV, anul IV, nr. 1(5), 11-23.

Căprioară, Cosmin, 2014, *Limbaajul popular medical românesc*, Cluj-Napoca: Editura Mega.

Căprioară, Cosmin, 2015, *Contribuții la studiul limbajului medical românesc*, Cluj-Napoca: Editura Mega.

Căprioară, Cosmin, 2017, „O problemă de istoria și de metodică limbii române”, în *Centrul de Cercetare și Dezvoltare Profesională „Studiile românești în context internațional” (STUR), Centrul de Cercetare „Metacogniție și Transdisciplinaritate”, Studiile românești în context inter- și transdisciplinar*. In memoriam Marin Mincu, coord.: Marina Cap-Bun, Iuliana David, Corina Apostoleanu, București: Editura Universitară, 188-200.

Pitar, Mariana, 2004, „Terminologia: concepte de bază”, *The Electronic Journal UNITERM*, nr. 1, 1-7.

Pitiriciu, Silvia, 2009, „Din terminologia cromatică: verde în limba română”, *Analele Universității de Vest din Timișoara*, seria științe filologice, nr. 47, 115-120.

Pitiriciu, Silvia, 2010, „Din terminologia cromatică: galben în limba română”, *Limba Română*, nr. 3-4 (177-178), 103-110.

Pitiriciu, Silvia, 2010, „Din terminologia cromatică: albastru în limba română”, *Buletin de Lingvistică*, nr. 11, 136-143.

### **Filosofie și istoria filosofiei**

Blackburn, Simon, 1999, *Oxford. Dicționar de Filosofie*, traducere de Iricinschi, Cătălina, Kertesz, Laurian, Sabin, Torres, Liliana și Czobor, Mihaela, București: Univers Enciclopedic.

Cassin, Barbara (coord.), 2020, *Vocabularul european al filosofiilor*, traducere și adăugiri la ediția în limba română coordonate de Anca Vasiliu și Alexander Baumgarten, București: Polirom.

Cazan, Gh. Al. 1984, *Istoria filosofiei românești*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

Clement, Elisabeth, Demonique Chantal, Hansen-Loeve Laurence, Kahn Pierre, 1999, *Dicționar enciclopedic de filosofie. Filosofia de la A la Z*, traducere de Cojocă-Mărculescu, Magdalena; Cojocă, Aurelian, București: ALL EDUCATIONAL.

Coșeriu, Eugen, 2011, *Istoria filosofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*. București: Editura Humanitas.

### ***Dicționare ale limbii române***

Academia Română, 2010, *Dicționarul limbii române* [DA/DLR], ediție anastatică, vol I-XIX, București: Editura Academiei Române.

Academia Română, 2022, *Dicționarul limbii române* [DA/DLR] (1965–2010), ediție digitală anastatică în CLRE. *Corpus lexicografic românesc electronic*, <https://clre.solirom.ro/>

Bidu-Vrânceanu, Angela, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, 1997, *Dicționar de științe ale limbii*, București: Editura Științifică.

Bursuc, Alina-Mihaela, Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea, Mariana Nastasia, Elena Isabelle Tamba, Claudius-Marian Teodorescu, (coord), 2021, *Corpus lexicografic românesc electronic*, Filiala Iași: Departamentului de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, <https://clre.solirom.ro/>.

Ciorănescu, Alexandru, 2007, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București: SAECULUM I. O.

Coteanu, Ion, Luiza Seche, Mircea Seche. (coord.), 1975, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București: Editura Academiei R.S.R.

Coteanu, Ion, Luiza Seche, Mircea Seche. (coord.), 1998, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București: Editura Univers Enciclopedic.

Giurgea, Ion, Cristian Moroianu, 2021, *Dicționarul etimologic al limbii române*, [Ediție online]; ediția digitală, <https://delr.lingv.ro/>.

Macrea, D. (coord.). (DLRM), 1958, *Dicționarul limbii române moderne*, București: Editura Academiei Republicii Populare Române, <https://dm.solirom.ro/>.

Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), 2023, *Dicționar de termeni gramaticali și concepte lingvistice conexe*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

### ***Domenii conexe***

Băban, Adriana, 2002, *Metodologia cercetării calitative*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană.

Butaru, Lucian T., 2022, *Introcere în metodologia cercetării calitative*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană.